

รายงานฉบับสมบูรณ์ (Final Report)

โครงการศึกษาผลสัมฤทธิ์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมของชุมชนต้นแบบโครงการหลวง
Study on Economic and Social Development
Impacts in the Selected Royal Project Communities

แผนงานการวิจัยเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบนพื้นที่สูง
และงานวิจัยเชิงนโยบาย

โดย

เกษราภร ศรีจันทร์ และคณะ

สนับสนุนทุนวิจัยโดยสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565

รายงานฉบับสมบูรณ์ (Final Report)

โครงการศึกษาผลกระทบด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนต้นแบบโครงการหลวง Study on Economic and Social Development Impacts in the Selected Royal Project Communities

แผนงานการวิจัยเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบนพื้นที่สูง
และงานวิจัยเชิงนโยบาย

โดย

คณะผู้วิจัย

นางสาวเกษราภร ศรีจันทร์

นางสาวณัฐวรรณ ธรรมสุวรรณ

นางสาวกชพร สุขจิตภิบาล

นางสาวภาวิณี คำแสน

นางสาวณัฐภัทร สุวรรณโณ

สังกัด

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

กันยายน 2565

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) และ สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ที่สนับสนุนทุนวิจัยในปีงบประมาณ พ.ศ. 2565

ขอขอบคุณเกษตรกรผู้นำในยุคนุกเบิกการพัฒนาของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แอ้ ในการให้ข้อมูลสถานการณ์และปัญหาของพื้นที่ในระยะแรกของการพัฒนา รวมทั้งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาแบบโครงการหลวง

ขอขอบคุณเกษตรกรบ้านแม่แอ้เหนือ บ้านแม่แอ้น้อย บ้านห้วยขมิ้นใน บ้านห้วยขมิ้นนอก บ้านป่าเกี๊ยะใน บ้านป่าเกี๊ยะน้อย ที่สละเวลาให้ข้อมูลของครัวเรือนในช่วงระยะก่อนเข้าร่วมงานพัฒนากับโครงการหลวง และการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนทั้งในระยะกลางและปัจจุบัน

ขอขอบคุณหัวหน้าศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แอ้ในอดีต (พ.ศ. 2548-2553) และปัจจุบัน ที่ได้ให้ข้อมูลปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของการพัฒนา รวมทั้งขอขอบคุณนักพัฒนาสังคม ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แอ้ ที่ได้ประสานงานและร่วมปฏิบัติการวิจัยให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

คณะผู้วิจัย
กันยายน 2565

คณะผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการ

ชื่อ-สกุล	นางสาวเกษราภร ศรีจันทร์
ตำแหน่ง	นักวิจัย 6
หน่วยงาน	สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่	65 หมู่ 1 ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์	0-5332-8496 ต่อ 3205
Email:	kesaraporns@hrdi.or.th

ผู้ร่วมวิจัย

(1) ชื่อ-สกุล	นางสาวณัฐวรรณ ธรรมสุวรรณ
ตำแหน่ง	นักวิจัย 4
หน่วยงาน	สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่	65 หมู่ 1 ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์	0-5332-8496 ต่อ 3205
Email:	natthawan04@gmail.com
(2) ชื่อ-สกุล	นางสาวกชพร สุขจิตภิญโญ
ตำแหน่ง	นักวิจัย 4
หน่วยงาน	สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่	65 หมู่ 1 ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์	0-5332-8496 ต่อ 3205
Email:	khodchapornsu@hrdi.or.th
(3) ชื่อ-สกุล	นางสาวภาวิณี คำแสน
ตำแหน่ง	เจ้าหน้าที่โครงการ
หน่วยงาน	สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่	65 หมู่ 1 ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์	0-5332-8496 ต่อ 3205
Email:	K.pwn03@gmail.com
(4) ชื่อ-สกุล	นางสาวณัฐภัทร สุวรรณโณม
ตำแหน่ง	เจ้าหน้าที่โครงการ
หน่วยงาน	สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่	65 หมู่ 1 ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์	0-5332-8496 ต่อ 3205
Email:	swnchome24@gmail.com

สารบัญเรื่อง

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
คณะผู้วิจัย	ข
สารบัญเรื่อง	ค
สารบัญตาราง	ง
สารบัญแผนภูมิ	ง
สารบัญภาพ	ง
บทคัดย่อ	จ
Abstract	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 หลักการและเหตุผล	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.3 ขอบเขตการศึกษา	2
1.4 ระยะเวลาการดำเนินงาน	2
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	
2.1 แนวคิดคุณภาพชีวิต	3
2.2 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ	4
2.3 แผนที่ผลลัพธ์ (Outcome Mapping)	19
2.4 การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	20
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	
3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย	23
3.2 ขั้นตอนการวิจัย	23
3.3 สถานที่ดำเนินงานวิจัย	24
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
4.1 การพัฒนาแบบโครงการหลวงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ	25
4.2 ผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายที่ 1 การจัดความยากจนในชุมชนต้นแบบโครงการหลวง กรณีศึกษา: ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ	29
4.3 การยกระดับบทบาทสตรีในชุมชนโครงการหลวงเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ 5 ความเท่าเทียมระหว่างเพศ	37
บทที่ 5 สรุปและวิจารณ์ผลการวิจัย	46
เอกสารอ้างอิง	49

สารบัญตาราง

	หน้า
1 เป้าหมาย เป้าประสงค์ SDGs และความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์โครงการหลวง	26
2 หมู่บ้านและประชากรในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แอ ปี พ.ศ. 2563	30
3 จำนวนเกษตรกรที่เป็นสมาชิกศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แอ	31
4 ระดับการศึกษาของครัวเรือนตัวอย่างและระยะเวลาการเข้าร่วมงานพัฒนา กับศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แอ	32
5 กิจกรรมเสริมสร้างความรู้และทักษะของสตรีในชุมชนโครงการหลวง	38

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
1 ความสอดคล้องของวัตถุประสงค์โครงการหลวงกับเป้าหมาย SDGs	27
2 สัดส่วนครัวเรือนที่เข้าร่วมงานส่งเสริมกับศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แอ	33
3 สัดส่วนความมั่นคงด้านอาหาร (ข้าว) ของครัวเรือนตัวอย่างก่อนและหลัง เข้าร่วมงานพัฒนากับศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แอ	33
4 สัดส่วนความหลากหลายของอาหารในรอบ 10 ปี ของครัวเรือนตัวอย่าง ในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แอ	34
5 การเปลี่ยนแปลงด้านรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างก่อนและหลัง (พ.ศ. 2558 และ พ.ศ. 2563) เข้าร่วมงานพัฒนากับศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แอ	35
6 การเปลี่ยนแปลงด้านรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างก่อนและหลังเข้าร่วม งานพัฒนากับศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แอ (จำแนกตามกลุ่มบ้าน)	36

สารบัญภาพ

	หน้า
1 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ	4
2 ขั้นตอนของแผนที่ผลลัพธ์	20
3 การสัมภาษณ์ผู้นำเกษตรกรและหัวหน้าศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แอ	37
4 การประชุมคัดเลือกพืชทางเลือกเป็นแหล่งโปรตีน	40
5 การปลูกทดสอบถั่วเหลืองร่วมกับสตรี	41
6 ผลผลิตถั่วเหลืองและการฟื้นฟูภูมิปัญญาการผลิตเต้าหู้ก่อน	41
7 การเพิ่มคุณค่างานหัตถกรรมด้วยเรื่องราว	42
8 การระดมความคิดร่วมกับกลุ่มสตรีในการเพิ่มคุณค่างานหัตถกรรม	43
9 การรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับสตรีและผู้รู้ในศูนย์พัฒนาโครงการหลวง ป่าเมี่ยงชุมชนป่าเมี่ยง	43

บทคัดย่อ

การศึกษาผลสัมฤทธิ์การพัฒนา กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชนโครงการหลวง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของวัตถุประสงค์การก่อตั้งโครงการหลวงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ (SDGs) รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพและรายได้ของชุมชนต้นแบบในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮที่สอดคล้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ เป้าหมายที่ 1 การขจัดความยากจน โดยการวิจัยเชิงพรรณนา การเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม แบบมีโครงสร้างในเกษตรกรจำนวน 143 รายใน 6 กลุ่มบ้าน ได้แก่ บ้านแม่แฮเหนือ บ้านแม่แฮน้อย บ้านห้วยขมิ้นใน บ้านห้วยขมิ้นนอก บ้านป่าเกี๊ยะใน และบ้านป่าเกี๊ยะน้อย รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้นำเกษตรกรรุ่นบุกเบิกในยุคแรก หัวหน้าศูนย์ฯ ในอดีตและปัจจุบัน เพื่อสะท้อนสถานการณ์ปัญหาความยากจน การลักลอบปลูกพืชเสพติด และความเหลื่อมล้ำในอดีต การเปลี่ยนแปลงของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา รวมถึงปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จ

ผลการศึกษาพบว่าวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งโครงการหลวงมีความสอดคล้องโดยตรงกับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ (SDGs) จำนวน 6 เป้าหมาย ประกอบด้วย การขจัดความยากจน การขจัดความหิวโหย การสร้างงานและอาชีพที่มั่นคง การลดความเหลื่อมล้ำ การผลิตและบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์นิเวศบนบก และมีความสอดคล้องในระดับการสร้างผลกระทบอีก 10 เป้าหมาย ผลสัมฤทธิ์การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพและการสร้างรายได้ของชุมชนในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ ตามเป้าหมายที่ 1 การขจัดความยากจน ในมิติความมั่นคงด้านอาหาร มีครัวเรือน 71% มีข้าวเพียงพอต่อการบริโภค และครัวเรือน 29% ลดการขาดแคลนข้าวที่ปลูกเองจาก 3-4 เดือน เหลือ 1-2 เดือน ในส่วนของเป้าประสงค์ 1.1 ขจัดความยากจนขั้นรุนแรงของประชาชนในทุกพื้นที่ให้หมดไปภายใน ปี พ.ศ. 2573 ซึ่งปัจจุบันความยากจนวัดจากคนที่มีความใช้จ่ายดำรงชีพรายวันต่ำกว่า 1.25 ดอลลาร์สหรัฐ ผลการศึกษาพบว่าก่อนเข้าร่วมงานพัฒนากับโครงการหลวงครัวเรือนตัวอย่าง 91% มีรายได้ต่อคนต่อวันต่ำกว่า 1.25 ดอลลาร์สหรัฐ และมีเพียง 9% มีรายได้มากกว่า 1.25 ดอลลาร์สหรัฐ หลังเข้าร่วมงานพัฒนากับโครงการหลวง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2558 มีครัวเรือน 73% มีรายได้มากกว่า 1.25 ดอลลาร์สหรัฐต่อคนต่อวัน และปี พ.ศ. 2563 เพิ่มขึ้นเป็น 81% โดยส่วนใหญ่หรือคิดเป็น 41% มีรายได้ 2.41-3.58 ดอลลาร์สหรัฐต่อคนต่อวัน

ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ ประกอบด้วย (1) การเลือกชนิดพืชทางเลือกที่เหมาะสมกับพื้นที่ (2) การตลาดของผลผลิตที่หลากหลาย (3) องค์ความรู้งานวิจัยที่ได้รับการทดสอบในศูนย์ฯ ก่อนการส่งเสริม (4) การพัฒนาเกษตรกรผู้นำและกลุ่มสหกรณ์ที่เข้มแข็ง (5) การจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนหรือการเข้าถึงแหล่งทุน (6) การตั้งสำนักงานใกล้ชิดชุมชนและมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมที่มีความรู้และสามารถแก้ปัญหาให้เกษตรกรได้ทันที (7) การกระจายการพัฒนาที่ทั่วถึงและเท่าเทียมทุกกลุ่มบ้าน (8) การสร้างความไว้วางใจระหว่างเจ้าหน้าที่และเกษตรกร และ (9) การบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงาน

คำสำคัญ: การพัฒนาทางเลือก ประเมินผลกระทบ นวัตกรรมกระบวนการ การพัฒนาอย่างยั่งยืน
พื้นที่สูง

Abstract

The study aims to assess relevance of the objectives of Royal Project establishment and the sustainable development goals (SDGs) and particular focus on poverty reduction in Mae Hae Royal Development Centre. Mix methods of research methodology are descriptive analysis, structured questionnaire and focus groups. The sample of interview is 143 farmers in 6 villages. The focus groups included former chiefs of Mae Hae Development Centres, pioneer farmers who spotlighted poverty situation, illicit crop cultivation, inequality and transformative changes.

The study reveals that the objectives of Royal Project establishment directly in relevance to 6 SDGs namely poverty reduction, ending hunger, decent work and economic growth, reduced inequality, responsible consumption and production and life on land while the other 10 SDSs are related in impact. As for poverty reduction in pilot communities in Mae Hae Development Centre, 71% of household has food secured while 29% has decreased food shortage from 3-4 months to 1-2 months. The farmers are able to access various varieties of food crops, vegetables, fruits and meat. As for income set at the target 1.1 defines all forms of poverty shall be eradicated by 2030. Poverty refers to a person who earns living less than \$1.25 per day. The study discloses that before joining the Royal Project extension programs, 91% of farmer earned less than \$1.25 a day. After adoption of the Royal Project's alternative crops and livestock including off farm activities, farmer's income increased. In 2015 and 2020, 73% and 81% of farmers earned more than \$1.25 per person per day accordingly. The largest proportion earned \$2.41-3.58 per person per day.

The success of development programs in Mae Hae Development Centre comprises of 9 factors; selection of appropriate crops, diverse market channels, pre-test of research results before outreach, capacity building of farmers and collective cooperative groups, revolving fund and source of credit support, on field extension services with experienced officers, inclusiveness of program beneficiaries, trust among farmers and officers as well as integration of plan and budget of government agencies. As a result, pilot communities have become learning hub on alternative crops, environmental-friendly production and young farmer engagement.

Keywords: alternative development, impact assessment, process innovation, sustainable development, highland